

дослідження 1994-2004 рр. Мат-ли наук.-практ. конф. до 20-річчя парку (Світязь, 17 травня 2004 р.). - Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. - С. 66-67.

Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. - Київ: Фітосоціоцентр, 2006. - 316 с.

Mosyakin S., Fedoronchuk M. Vascular Plants of Ukraine. A Nomenclatural Checklist. - Kiev, 1999. - 345 p.

Polska Czerwona Księga Roślin. Paprotniki i rośliny kwatowe. - Kraków: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, 2001. - 664 s.

РОДИНА ЗОЗУЛИНЦЕВИ У ФЛОРИ ПІВНІЧНОЇ БЕССАРАБІЇ

О.Д. Волуца, І.І. Чорней

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

Північна Бессарабія займає центральну частину Прут-Дністровського межиріччя і розташована на схід від Хотинської височини. Основні форми рельєфу тут утворюють долини невеликих річок, балки, яри, долина р. Дністер, а також товтрові горби, які перетинають межиріччя.

За геоботанічним районуванням України (Шеляг-Сосонко, 1977) ця територія належить до Кельменецько-Бричанського (Північно-Бессарабського) геоботанічного округу дубових лісів. Згідно останнього варіанту районування (Дідух, Шеляг-Сосонко, 2003) – це Бессарабський округ дубових лісів, остепнених лук і лучних степів. У межах цього округу виділяють два райони: Новоселицько-Кельменецький і Сокирянський.

За флористичним районуванням (Заверуха, 1985) територія Північної Бессарабії належить до Хотинського району Середньопридністровсько-Покутського округу.

Згідно фізико-географічного районування (Геренчук, Рибін, 1978) тут виділяють чотири природних райони: Новоселицький терасовий степовий, Долиняно-Балковецький ярково-балочний, Кельменецький степовий товтровий і Сокирянський вододільний лісостеповий.

За даними В.П. Коржика (1994), рівень антропогенної перетвореності в цих районах коливається від сильного – понад 90 % освоєності (Новоселицький, Долиняно-Балковецький, Кельменецький) до середнього – 76 % освоєності (Сокирянський).

Орхідеї – велика група рідкісних і зникаючих видів рослин зі складним циклом розвитку, всі представники якої занесені до Червоної книги України (1996). Видове різноманіття зозулинцевих може бути одним з показників ступеня впливу людини на довкілля (Тимченко, 1996, 1999; Бурда та ін., 1997; Никирса, Чорней, 2004). У зв'язку з цим нами проаналізовано сучасний характер поширення представників цієї родини на території Північної Бессарабії.

Відомості про видовий склад та поширення зозулинцевих у регіоні містяться в низці публікацій (Тора, 1934, 1936; Термена та ін., 1992; Судинні..., 1999; Чорней, Никирса, 2001; Чорней та ін., 2001, 2002, 2003а, б, 2005; Никирса, Чорней, 2002, 2004; Чорней, Волуца, 2007).

Останнім часом у результаті критичного опрацювання гербарних зборів зозулинцевих, які зберігаються в Гербарії Чернівецького національного університету, а також зібраних під час експедиційних досліджень, отримані нові дані щодо таксономічного складу й поширення представників цієї родини в регіоні.

Об'єкт і методи досліджень

Об'єктом наших досліджень були представники родини Зозулинцевих у флорі Північно-Бессарабського геоботанічного округу. Предмет дослідження – особливості поширення зозулинцевих у регіоні. Для хорологічної характеристики використані результати власних польових досліджень, які проводилися маршрутним і напівстаціонарним методами упродовж 1993–2008 рр., матеріали Гербарію ЧНУ (CHER) і дані з літературних джерел. Назви таксонів наведено за С.Л. Мосякіним і М.М. Федорончуком (Mosyakin, Fedoronchuk, 1999), з урахуванням нових змін і доповнень (Мосякін, Тимченко, 2006).

Кадастр місцезнаходжень наводиться за адміністративними районами, в межах яких знаходиться територія досліджуваного регіону. Характер поширення видів поданий за схемою В.І. Чопика (1976).

Результати й обговорення

За даними літературних джерел (Никирса, Чорней, 2002, 2004), для території Чернівецької області наводиться 40 видів орхідей: 32 види зазначено в “Конспекті флори Північної Буковини” (Термена та ін., 1992), ще 6 – в довіднику “Судинні рослини флори Чернівецької області, які підлягають охороні” (1999). Згодом були виявлені ще два види: *Gymnadenia densiflora* (Wahlenb.) A. Dietr. (Токарук, 2007) та *Anacamptis pyramidalis* (L.) Rich. Отже, для Прут-Дністровського межиріччя відомо 26 видів зозулинцевих, у тому числі для території Північно-Бессарабського округу – 17 видів (42,5 % від їх загальної кількості в Чернівецькій області). Узагальнені відомості про них представлені нижче.

***Anacamptis morio* (L.) R.M. Bateman, A.M. Pridgeon & M.W. Chase** – європейсько-середземноморсько-азійський вид на східній межі ареалу. В Україні поширений у Карпатах, Передкарпатті, на Розточчі, Опіллі, в Поліссі та Лісостепу (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області трапляється в Передкарпатті (часто), Буковинських Карпатах (рідко) і Прут-Дністровському межиріччі (рідко) (Судинні..., 1999). Всі локалітети відомі з **Новоселицького району**. Для досліджуваної території раніше наводилися два місцезростання виду (Чорней та ін., 2002). Ці вказівки виявилися помилковими. Гербарні зразки з околиць м. Новоселиця визначені нами як *Orchis palustris*, а місцезнаходження, зазначене Гербіхом (Нер-

bich, 1859), насправді стосується населеного пункту Strojestic (а не с. Строїнци), який знаходиться біля м. Сучава на території Румунії (Кларр, 1872). У 2007 р. *A. morio* знайдений між селами Бояни та Рідківці на узліссі дубового лісу з домішкою липи (4.05.2007 р., О. Волуца, Т. Никирса, І. Григорович). Цей вид на території Північної Бессарабії трапляється дуже рідко, а виявлене нами місцезнаходження є новим для регіону.

Anacamptis palustris* (Jacq.) R.M. Bateman, A.M. Pridgeon & M.W. Chase subsp. *palustris (Vlčko et al., 2003) – європейсько-середземноморсько-передньоазійський вид на північній межі ареалу. В Україні поширений на Закарпатті, у Передкарпатті, Лісостепу, Степу, Криму (Червона книга..., 1996). На території Чернівецької області дуже рідко трапляється у Прут-Дністровському межиріччі та Передкарпатті (Судинні..., 1999). За літературними даними для регіону досліджень наводилися 4 місця знахідок з **Новоселицького району** (Тора, 1934, 1936; Чорней та ін., 2002). У ході проведення польових робіт наявність *A. palustris* у зазначених локалітетах підтвердити нам не вдалося; можливо, вид зник унаслідок руйнування оселищ.

***Anacamptis palustris* (Jacq.) R.M. Bateman, A.M. Pridgeon & M.W. Chase subsp. *elegans* (Heuffel) R.M. Bateman, A.M. Pridgeon & M.W. Chase** (в Червоній книзі України (1996) наведено як *Orchis palustris* Jacq. s. l.) Вид поширений у Середній і Південно-Східній Європі (трапляється дуже рідко) (Vlčko et al., 2003). У регіоні досліджень відомі наступні локалітети. **Новоселицький район:** м. Новоселиця (leg.: 20.06.1934 р., М. Gușuleac, Е. Тора, det.: 16.03.2005 р., І. Чорней); окол. м. Новоселиця, вологі луки між селами Маршинці і Тарасауци, ур. Шес (leg.: 8.06.1934 р., Е. Тора, det.: 10.08.1992 р., М. Загульський); м. Новоселиця, II тераса долини Прута на північ від міста, пасовище (leg.: 28.05.1958 р., Р. Березовська, det.: 5.06.2003 р., М. Kolnik). Під час польових робіт місцезростання *A. palustris* subsp. *elegans* нам підтвердити не вдалося; можливо, що цей вид, так само як і попередній, належить до категорії зниклих.

***Cephalanthera damasonium* (Mill.) Druce** – реліктовий європейсько-середземноморський неморальний вид на східній межі ареалу. В Україні поширений у передгір'ях Українських Карпат, на Розточчі, в Західному і Лівобережному Лісостепу та Гірському Криму (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області спорадично зустрічається в Передкарпатті та Прут-Дністровському межиріччі (Судинні..., 1999). Для Північної Бессарабії раніше наводилося 2 місцезнаходження (Чорней та ін., 2003) (Кельменецький і Сокирянський райони). У ході проведення польових досліджень виявлено 7 нових локалітетів *C. damasonium*. **Новоселицький район:** с. Ванчиківці, грабово-дубовий ліс (06.1997 р., І. Чорней, В. Буджак); с. Бояни, Садгірське л-во, кв. 62, на узліссі (22.05.2007 р., О. Волуца, Т. Никирса). **Хотинський район:** с. Данківці, острівний грабовий ліс над селом біля дороги Чернівці–Кельменці (7.07.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук). **Кельменецький район:** с. Дністрівка, ландшафтний заказник місцевого значення “Бабинська стінка”, узлісся дубового лісу уздовж дороги (28.05.2008 р., І. Чорней, О. Волуца). **Сокирянський район:** с. Коболчин, лісокультури

(6.06.1993 р., Л. Кучінік, І. Чорней); м. Сокиряни, Сокирянське л-во, кв. 23, ясенево-дубовий ліс зі скумпією (10.06.2006 р., О. Волуца, С. Ткачук); м. Сокиряни, Сокирянське л-во, кв. 24, в. 30, північно-західний схил правого берега р. Сокирянка, ясенево-дубово-грабовий ліс (28.05.2008 р., І. Чорней, О. Волуца); м. Новодністровськ, мішаний ліс на схилах Дністровського водосховища (18.07.2007 р., М. Каземірська). Для Новоселицького природного району вид наводиться вперше. На досліджуваній території трапляється рідко.

***Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch** – європейсько-середземноморсько-західноазійський вид. В Україні поширений в Карпатах, на Закарпатті, в Передкарпатті, на Розточчі, в Поліссі та Лісостепу (Поділля), а також на південному макросхилі Кримських гір (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області зустрічається в Передкарпатті (досить часто), Буковинських Карпатах (рідко) та Прут-Дністровському межиріччі (спорадично) (Судинні..., 1999). І.І. Чорней зі співавторами (2003) наводить одне місцезнаходження цього виду з Кельменецького району, а в монографії З.Н. Горохової і Т.І. Солодкової (1970) він представлений для Бессарабської рівнини як “sol” (зустрічається поодинокі). У ході польових досліджень виявлено 3 нових місцезнаходження *C. longifolia*. **Новоселицький район:** між селами Маршинці і Ванчиківці (06.1997 р., І. Чорней, В. Буджак); с. Ванчиківці (06.1997 р., І. Чорней, В. Буджак); с. Бояни, Садгірське л-во, кв. 62, дубово-грабовий ліс (20.08.2007 р., О. Волуца). Для Новоселицького району наводиться вперше. У Північній Бессарабії вид зустрічається дуже рідко.

***Cephalanthera rubra* (L.) Rich.** – європейсько-давньо-середземноморський вид. В Україні поширений у Карпатах, на Розточчі, в Поліссі, Лісостепу та Гірському Криму (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області зустрічається рідко в Передкарпатті та дуже рідко у Прут-Дністровському межиріччі (Судинні..., 1999). Для досліджуваної території раніше не наводився. Нами виявлене місцезнаходження *C. rubra* в **Сокирянському районі:** між м. Сокиряни та с. Розкопінці, північно-східний схил лівого берега р. Сокирянка, грабовий ліс з ясенем (18.06.2008 р., О. Волуца, С. Ткачук). Для Північної Бессарабії вид наводиться вперше. На цій території трапляється дуже рідко.

***Dactylorhiza incarnata* (L.) Soy** – євразійський поліморфний вид, який в Україні трапляється в Карпатах, Передкарпатті, на Розточчі, в Опіллі, Поліссі, Західному і Правобережному Лісостепу та в Гірському Криму (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області зустрічається в Передкарпатті (спорадично) та Прут-Дністровському межиріччі (рідко) (Судинні..., 1999). Нижче наводимо перелік місцезнаходжень. **Новоселицький район:** між селами Маршинці і Ванчиківці (06.1997 р., І. Чорней, В. Буджак); окол. м. Новоселиця, ур. Шес, між селами Маршинці і Тарасівці (leg.: 8.06.1934 р., Е. Тора, det.: 10.08.1992 р., М. Загульський); між селами Рідківці і Бояни, пухівкове болото з *Pedicularis palustris* у долині притоки р. Хуків (22.05.2007 р., О. Волуца, Т. Никирса); правий берег балки Рингач, вологі луки біля озер на північ від с. Строїнци (8.06.2007 р., О. Волуца, К. Коржан); с. Слобода, пухівкове болото з *Triglochin palustre* над селом

біля ставу (17.06.2007 р., О. Волуца, А. Токарюк). У 2007 р. нами виявлено 4 нових місцезнаходження *D. incarnata*. Загалом на території Північно-Бессарабського округу відомо 5 локалітетів, а в регіоні вид трапляється дуже рідко.

***Dactylorhiza pulchella* (Druce) Averyanov (*D. incarnata* subsp. *serotina* (Hausskn.) D.M. Moore et Soy)** (Vlčko et al., 2003). Зростає на еутрофних і мезотрофних болотах рівнин та передгірських районів з високим рівнем залягання підземних вод. Поширена в Західній, Центральній і Північній Європі. Трапляється дуже рідко, і в досліджуваному регіоні також. Цей вид у Північній Бессарабії виявлено тільки в **Новоселицькому районі**: між селами Маршинці і Ванчиківці (leg. 06.1997 р., І. Чорней, В. Буджак, det. 6.06.2003 р., М. Kolnik). *D. pulchella* є новим елементом флори як для Північної Бессарабії, так і для Чернівецької області.

***Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Besser** по-мілково наводився для Сокирянського району у працях З.Н. Горохової і Т.І. Солодкової (1970) (Бессарабська рівнина, поодинокі) та І.І. Чорнея зі співавторами (2001), оскільки гербарний зразок перевизначено як *E. helleborine* (det.: 15.01.2008 р., О. Волуца).

***Epipactis helleborine* (L.) Crantz** – вид з диз'юнктивним ареалом. В Україні поширений у Карпатах, на Закарпатті, Поліссі, в Західному, Лівобережному та Правобережному Лісостепу, Степу та в Гірському Криму (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області зустрічається досить часто в лісах різних типів (Судинні..., 1999). На території Північної Бессарабії відомий з 8 місцезнаходжень у всіх, крім Хотинського, адміністративних районах (Чорней та ін., 2001). Трапляється поодинокі на Бессарабській рівнині (Горохова, Солодкова, 1970). Нижче наводимо перелік місцезнаходжень виду, які не зазначені у відповідній узагальнюючій публікації (Чорней та ін., 2001), та ті, що виявлені в ході наших польових досліджень. **Новоселицький район**: між селами Маршинці і Ванчиківці (leg.: 18.06.1997 р., І. Чорней, В. Буджак, О. Турлай, det.: 11.02.2008 р., О. Волуца); с. Бояни, Садгірське л-во, кв. 62, дубово-грабовий ліс (20.08.2007 р., О. Волуца). **Хотинський район**: с. Данківці, острівний грабовий ліс над селом біля дороги Чернівці–Кельменці (7.07.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); придорожна лучна смуга між селами Недобоївці і Данківці (7.07.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук). **Кельменецький район**: с. Грушівці, Кельменецьке л-во, кв. 7, нижня частина схилу Дністра, дубова посадка (21.05.2005 р., О. Волуца, Т. Никирса, А. Токарюк). **Сокирянський район**: окол. м. Сокиряни до с. Розкопинці, ліс на схилах Розкопинського яру, лівий берег долини р. Сокирянка (30.06.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); с. Розкопинці, ліс з *Fritillaria montana* (9.06.2005 р., О. Волуца, Т. Никирса, А. Токарюк, І. Діденко); м. Сокиряни, ур. Жафіно, освітлювальна вирубка в насадженні дуба (7.06.2004 р., О. Волуца, А. Токарюк); м. Сокиряни, ур. Жафіно, насадження дуба (7.06.2004 р., О. Волуца, А. Токарюк); с. Ломачинці, берег Дністра, Ломачинське л-во, кв. 23 (leg.: 21.07.1955 р., З. Горохова, det.: 22.10.1956 р., Ю. Шеляг-Сосонко); с. Шебутинці, ур. Мартинівка, дубово-грабовий ліс, крутий західний схил яру (leg.: 18.07.1957 р., Козак, О. Павлюк, det.: 11.03.1965 р., З.

Горохова); с. Шебутинці, ур. Мартинівка, дубово-грабовий ліс, крутий кам'янистий західний схил яру (leg.: 18.07.1957 р., Козак, О. Павлюк, det.: 11.03.1965 р., З. Горохова); с. Коболчин (leg.: 16.05.1994 р., Л. Кучінік, det.: 11.02.2008 р., О. Волуца); м. Новодністровськ, мішаний ліс на схилах Дністровського водосховища (18.07.2007 р., М. Каземірська, 2.08.2007 р., М. Каземірська). Отже, нами було виявлено 9 нових локалітетів *E. helleborine*. Загалом на території досліджень поширення виду можна кваліфікувати як спорадичне.

***Epipactis palustris* (L.) Crantz** – євразійсько-середземноморський вид. В Україні поширений на Поліссі, в Карпатах, на Розточчі, Опіллі, в Лісостепу, Степу та Гірському Криму (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області зустрічається в Передкарпатті, Прут-Дністровському межиріччі (рідко) і Буковинських Карпатах (спорадично) (Судинні..., 1999). На території Північно-Бессарабського округу всі три відомі локалітети знаходяться в **Новоселицькому районі** (Чорней та ін., 2001). У ході польових досліджень у 2007 р. нами виявлено нове місцезнаходження *E. palustris*: с. Слобода, пухівкове болото з *Triglochin palustre* над селом біля ставу (17.06.2007 р., О. Волуца, А. Токарюк). Загалом, у Північній Бессарабії вид зустрічається дуже рідко.

***Epipactis purpurata* Smith** – центральноєвропейський вид на східній межі диз'юнктивного ареалу. В Україні поширений у Карпатах, Передкарпатті, Західному та Правобережному Лісостепу (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області зустрічається спорадично в Передкарпатті та Прут-Дністровському межиріччі (Судинні..., 1999). Для Північної Бессарабії раніше відомий з 3 локалітетів (Чорней та ін., 2001). Нижче наведені нові місцезнаходження, виявлені нами в ході польових досліджень, а також ті, що не згадані в цитованій вище праці. **Хотинський район**: с. Данківці, невеликий грабовий ліс над селом неподалік від траси Чернівці–Кельменці (7.07.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук). **Кельменецький район**: с. Бабино, дубовий ліс (14.06.1957 р., З. Горохова). **Сокирянський район**: с. Волошкове, Сокирянське л-во, кв. 77, в. 7, ясенево-дубово-грабовий ліс над селом (26.04.2004 р., О. Волуца, А. Токарюк); м. Новодністровськ, дубово-грабовий ліс біля дороги в напрямку до с. Ломачинці (3.08.2007 р., М. Каземірська; 5.08.2007 р., М. Каземірська). У досліджуваному регіоні *E. purpurata* трапляється рідко.

***Liparis loeselii* (L.) Rich.** – голарктичний бореальний вид з диз'юнктивним ареалом на його південно-східній межі. В Україні поширений у Карпатах, Передкарпатті, на Закарпатті, Розточчі, в Опіллі, на Поліссі, в Лісостепу та Степу (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області зустрічається дуже рідко і тільки у Прут-Дністровському межиріччі (Судинні..., 1999). Всі 3 відомі локалітети виявлені у 1930-х рр. румунським ботаніком Е. Цопою (Чорней, Никирса, 2001). Два з них знаходяться в **Новоселицькому районі**. Можливо *L. loeselii* вже зник, оскільки досі ці локалітети досі не вдалося підтвердити.

***Listera ovata* (L.) R. Br.** – євразійський вид. В Україні поширений у Карпатах, Передкарпатті, на Закарпатті, Розточчі, Опіллі, в Поліссі, Лісостепу, Гірському Криму та Степу (Червона книга..., 1996). Трапляється на всій

території Чернівецької області (Судинні... , 1999). З.Н. Горохова і Т.І. Солодкова (1970) наводять *L. ovata* для Бессарабської рівнини з характером поширення – поодинокі. За даними Гербарію ЧНУ вид був відомий для досліджуваного регіону з одного локалітету. У ході польових досліджень нами виявлено 6 нових місцезнаходжень для території Північно-Бессарабського геоботанічного округу. **Новоселицький район:** с. Стальнівці, Новоселицьке л-во, кв. 5, мішана посадка над балкою (11.04.2008 р., О. Волуца, А. Токарюк). **Кельменецький район:** с. Іванівці, ур. Грубно, дубовий ліс (30.06.1957 р., Козак, О. Павлюк). **Сокирянський район:** с. Коболчин, грабово-дубовий ліс (15.05.1993 р., Л. Кучнік, І. Чорней); між селами Коболчин і Василівці, Сокирянське л-во, кв. 6, ур. Василівський яр, грабово-кленово-дубовий ліс (25.04.2004 р., О. Волуца, А. Токарюк); с. Розкопинці, ліс (9.06.2005 р., О. Волуца, Т. Никирса, А. Токарюк); м. Сокиряни, ур. Яр-ліс, вологі місця в лісі біля джерела (10.06.2006 р., О. Волуца, С. Ткачук); між м. Сокиряни та с. Розкопинці, Сокирянське л-во, кв. 24, в. 30, вологі місця на схилах правого берега р. Сокирянка, ясенево-дубово-грабовий ліс (28.05.2008 р., І. Чорней, О. Волуца). У Північній Бессарабії *L. ovata* трапляється рідко.

***Neottia nidus-avis* (L.) Rich.** – євросибірський вид на південно-східній межі суцільного ареалу. В Україні поширений на Закарпатті, в Карпатах, Передкарпатті, на Розточчі, Опіллі, Поліссі, в Лівобережному Лісостепу та Гірському Криму (Червона книга... , 1996). У досліджуваному регіоні зустрічається часто (Судинні... , 1999) – відома з 10 місцезнаходжень (Чорней та ін., 2005). З.Н. Горохова і Т.І. Солодкова (1970) наводять *N. nidus-avis* для Бессарабської рівнини. У ході польових досліджень нами було виявлено 27 нових локалітетів. **Новоселицький район:** між селами Черленівка і Ванчиківці, Новоселицьке л-во, кв. 10, мішане дубове-букове насадження (1.04.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); с. Бояни, Садгірське л-во, кв. 62, дубово-грабовий ліс (30.03.2007 р., О. Волуца, Т. Никирса; 20.08.2007 р., О. Волуца); черешнево-дубовий ліс біля дороги Чернівці–Хотин над балкою Рингач в окол. с. Динівці (11.05.2007 р., О. Волуца, І. Григорович); невелике острівне насадження клена з дубом біля дороги Чернівці–Хотин (3.04.2007 р., О. Волуца, А. Токарюк); від дороги Чернівці–Хотин над балкою Рингач до с. Котелево, Новоселицьке л-во, кв. 23, черешнева діброва (3.04.2007 р., О. Волуца, А. Токарюк); с. Стальнівці, Новоселицьке л-во, кв. 5, в. 13, мішане насадження (11.04.2008 р., О. Волуца, А. Токарюк). **Хотинський район:** с. Данківці, невеликий грабовий ліс який тягнеться над селом до дороги Чернівці–Кельменці (7.07.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); с. Данківці, Хотинське л-во, кв. 35, дубовий ліс (7.07.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); с. Крутеньки, Новоселицьке л-во, кв. 2, ліс (17.07.2007 р., В. Буджак, І. Чорней, А. Токарюк, О. Волуца); с. Каплівка, Хотинський спецлісгосп АПК, кв. 39, острівний лісовий масив біля дороги Чернівці–Кельменці, дубовий ліс (18.04.2008 р., І. Чорней, В. Буджак, А. Токарюк, О. Волуца); с. Каплівка, Хотинський спецлісгосп АПК, кв. 39, ур. Третій ліс, узбіччя лісової дороги (18.04.2008 р., І. Чорней, В. Буджак, О. Волуца, А. Токарюк). **Кельменецький район:** с. Грушівці, Кельменецьке л-во, кв. 7, нижня частина схилу

Дністра, дубове насадження (21.05.2005 р., О. Волуца, Т. Никирса, А. Токарюк); с. Лівинці, лісокультури (29.04.1998 р., І. Чорней, В. Буджак); с. Михайлівка, Новоселицьке л-во, кв. 1, кленово-ясеневе насадження (24.04.2006 р., О. Волуца, Я. Чубатько); с. Зелена, Кельменецьке л-во, кв. 48, лісокультури (І. Чорней, В. Буджак, А. Токарюк, О. Волуца); с. Дністрівка, ландшафтний заказник місцевого значення “Бабинська стінка”, ліс (12.06.2008 р., І. Чорней, В. Буджак, А. Токарюк). **Сокирянський район:** с. Волошкове, ясенево-дубово-грабовий ліс (26.04.2004 р., О. Волуца, А. Токарюк); м. Сокиряни, ур. Жафіна, Сокирянське л-во, кв. 28, в. 7, ясенево-кленово-дубовий ліс з клокичкою (7.06.2004 р., О. Волуца, А. Токарюк); між селами Василівці і Коболчин, ур. Діброва, ліс на схилах Коболчинського яру (9.06.2004 р., О. Волуца, А. Токарюк); ур. Коболчинський яр, Сокирянське л-во, кв. 10 (9), дубовий ліс (29.04.2006 р., О. Волуца, С. Ткачук); м. Сокиряни, ур. Турецька долина, Сокирянське л-во, кв. 66, дубовий ліс (8.03.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); м. Сокиряни, ур. Турецька долина, Сокирянське л-во, кв. 67, в. 4, черешнево-дубово-грабовий ліс (8.03.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); м. Сокиряни, ур. Турецька долина, Сокирянське л-во, кв. 68, старий дубовий розріджений ліс з дереном (8.03.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); м. Сокиряни, Сокирянське л-во, кв. 64, в. 5, ясенево-кленово-грабовий ліс (10.03.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); м. Сокиряни, ліс у Розкопинському яру (30.06.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); с. Розкопинці, ліс (9.06.2005 р., О. Волуца, Т. Никирса, А. Токарюк); м. Сокиряни, Сокирянське л-во, кв. 27, дубовий ліс (30.06.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук). На території Північно-Бессарабського геоботанічного округу *N. nidus-avis* трапляється часто.

***Orchis purpurea* Huds.** – європейсько-середземноморський вид на північній межі ареалу. В Україні поширений у Карпатах, Передкарпатті, на Опіллі, в Західному Лісостепу (Поділля), на південному березі Криму і в гірській частині (Червона книга... , 1996). Раніше для Чернівецької області наводилося 5 локалітетів цього виду, з яких на сьогодні залишився тільки один у Передкарпатті (Судинні... , 1999; Загальський, 2002). Згодом повідомлялося про нове місцезнаходження *O. purpurea* в Новоселицькому районі (Чорней та ін., 2002), яке у 2005 р. було підтверджено (Чорней, Волуца, 2007). Отже, в Північній Бессарабії цей вид відомий з одного локалітету.

***Platanthera bifolia* (L.) Rich.** – палеарктичний лісовий вид. В Україні поширений у Карпатах, Передкарпатті, на Розточчі, Опіллі, в Поліссі, Лісостепу та Степу (Червона книга... , 1996). У Чернівецькій області зустрічається досить часто на всій території (Судинні... , 1999). Для досліджуваного регіону відомо 7 місцезнаходжень з усіх, крім Хотинського, районів (Чорней та ін., 2003б). З.Н. Горохова і Т.І. Солодкова (1970) наводять *P. bifolia* для Бессарабської рівнини. У ході польових досліджень нами було виявлено 5 нових локалітетів виду на території Північно-Бессарабського округу. **Новоселицький район:** с. Черленівка, Новоселицьке л-во, кв. 10, мішане насадження бука з кленом, ясенем та грабом (1.04.2007 р., О. Волуца, С. Ткачук); між селами Строїнці і Динівці, правий берег над балкою Рингач, луки на схилі з адонісом і пів-

Розподіл видів родини зозулинцеві по природних районах Північної Бессарабії

Природні райони	Кількість видів (підвидів)	
	абс.	%
Новоселицький терасовий степовий	13	76,5
Долиняно-Балковецький ярково-балочний	7	41,2
Кельменецький степовий товтровий	6	35,3
Сокирянський вододільний лісостеповий	8	47,1

никами (24.04.2007 р., О. Волуца, А. Токарюк); с. Стальнівці, Новоселицьке л-во, кв. 5, в. 17, мішане насадження з ялиною (11.04.2008 р., О. Волуца, А. Токарюк). **Сокирянський район:** м. Сокиряни, ур. Жафино, дубове насадження (7.06.2004 р., О. Волуца, А. Токарюк); м. Сокиряни, ур. Яр-ліс, долина річки, ліс (25.04.2004 р., О. Волуца, А. Токарюк). У регіоні досліджень *P. bifolia* трапляється спорадично.

***Platanthera chlorantha* (Cust.) Rehb.** – євромалоазійський вид. В Україні поширений у Карпатах, на Закарпатті, в Передкарпатті, на Розточчі, в Опіллі, Поліссі, Лісостепу, Степу та Гірському Криму (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області зустрічається рідко (Судинні..., 1999). У межах Північної Бессарабії *P. chlorantha* відома з двох локалітетів у Кельменецькому районі (Чорней та ін., 2003б), а за результатами проведених останнім часом досліджень нами виявлено 3 нових. Нижче наводимо перелік місцезнаходжень, які не зазначені в цитованій вище праці та нові локалітети виду. **Новоселицький район:** м. Новоселиця (4.06.1933 р., М. Guşuleac, Е. Țora). **Сокирянський район:** с. Волошкове, Сокирянське л-во, кв. 77, в. 11, грабово-дубовий ліс (26.04.2004 р., О. Волуца, А. Токарюк); між м. Сокиряни та с. Гвіздівці, дубове насадження з акацією (3.06.2006 р., О. Волуца, С. Ткачук); м. Сокиряни, ур. Яр-ліс, долина притоки р. Сокирянка (9.06.2005 р., О. Волуца, Т. Никирса, А. Токарюк, І. Діденко; 10.06.2006 р., О. Волуца, С. Ткачук). Вид нами вперше наводиться для Сокирянського району. Загалом на території Північно-Бессарабського геоботанічного округу *P. chlorantha* трапляється дуже рідко.

Таким чином, аналіз поширення видів орхідей на території Північної Бессарабії показав, що найбільше їх трапляється в Новоселицькому природному районі (таблиця). Разом з тим, тут відмічено найбільше видів, які вважаються зниклими. До них належать *Anacamptis palustris*, *A. palustris* subsp. *elegans* і *Liparis loeselii*. В інших районах наявні майже однакова кількість видів. Слід відмітити, що Новоселицький природний район вирізняється серед інших районів ще й кількістю видів, які виявлені тільки на його території (7 або 41,2 %). До них належать, крім вже перелічених вище зниклих, *Anacamptis morio*, *Dactylorhiza incarnata*, *D. pulchella* й *Epipactis palustris*. Тоді як у Долиняно-Балковецькому та Сокирянському природних районах виявлено по одному унікальному виду – *Orchis purpurea* та *Cephalanthera rubra* відповідно. З іншого боку *Cephalanthera damasonium*, *Epipactis helleborine* та *Neottia nidus-avis* зустрічаються в усіх природних районах Північної Бессарабії.

Аналіз розподілу 17 видів родини зозулинцеві за групами рідкості (Чопик, 1976) показав, що в Північно-Бессарабському геоботанічному окрузі більшість з них трапляються дуже рідко. З одного місцезнаходження тут відомо 4 (23,5 %) види (підвиди), дуже рідкісних (до 5 місцезнаходжень) налічується 6 (35,3 %), рідкісних (до 10) – 4 (23,5 %), а тих, що трапляються спорадично (до 20) і часто (більше 20) – 1 (5,9 %) і 2 (11,8 %) відповідно.

Висновок

Отже, всього для Північної Бессарабії відомо 123 місцезнаходження 17 видів і підвидів з родини зозулинцевих. З них 72 локалітети виявлені нами під час проведення польових досліджень і вони є новими для регіону. Крім того, знайдені нові для регіональної флори види: *Anacamptis morio*, *A. palustris* subsp. *elegans*, *Orchis purpurea* та *Cephalanthera rubra*, а також новий для Чернівецької області вид – *Dactylorhiza pulchella*. Найпоширенішим у регіоні досліджень є *Neottia nidus-avis* – на сьогодні відомо більше 30 місцезростань. Разом з ним в усіх природних районах Північної Бессарабії трапляються *Cephalanthera damasonium* та *Epipactis helleborine*. Унікальними для Північно-Бессарабського округу є *Anacamptis morio*, *Cephalanthera rubra*, *Dactylorhiza pulchella* та *Orchis purpurea*, для яких відомо по одному локалітету. Решта видів орхідей трапляються рідко та дуже рідко. Такі види як *Anacamptis palustris*, *A. palustris* subsp. *elegans* і *Liparis loeselii* вважаються зниклими в Північній Бессарабії, оскільки їх місцезнаходження тривалий час не вдається підтвердити.

Література

- Бурда Р.І., Остапко В.М., Кучеревський В.В. Зозулинцеві (Orchidaceae Juss.) на Південному сході України. // Укр. ботан. журн. - 1997. - Т. 54, вип. 4. - С. 361-364.
- Геренчук К.І., Рибін М.М. Природні райони. // Природа Чернівецької області. Львів: Вища школа, 1978. - С. 126-140.
- Горохова З.Н., Солодкова Т.І. Ліси Радянської Буковини. - Львів: Львів. ун-т, 1970. - 216 с.
- Дідух Я.П., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Геоботанічне районування України та суміжних територій. // Укр. ботан. журн. - 2003. - Т. 60, вип. 1. - С. 6-17.
- Заверуха Б.В. Флора Вольно-Подолли и ее генезис. - К.: Наук. думка, 1985. - 189 с.
- Загальський М.М. *Orchis purpurea* Huds. (Orchidaceae) у Західних регіонах України. // Укр. ботан. журн. - 2002. - Т. 59, вип. 4. - С. 386-391.
- Коржик В.П. Невдалий експеримент? // Зелені Карпати. - 1994. - Вип. 1-2. - С. 52-54.
- Мосякін С.Л., Тимченко І.А. Огляд новітніх таксономічних і номенклатурних змін, що стосуються представників родини Orchidaceae флори України. // Укр. ботан. журн. - 2006. - Т. 63, вип. 3. - С. 315-327.
- Никирса Т.Д., Чорней І.І. Поширення орхідей на Буковині як індикатор ступеня антропогенної перетвореності території. // Еколого-біологічні дослідження на природних та антропогенно-змінених територіях. Матер. наук. конф. молодих вчених (Кривий Ріг, 13-16 травня 2002 р.). - Кривий Ріг, 2002. - С. 279-281.
- Никирса Т.Д., Чорней І.І. Зв'язок антропогенної перетвореності природних районів Чернівецьчини та видового складу зозулинцевих (Orchidaceae Juss.). // Наукові основи збереження біотичної різноманітності. - Львів, 2004. - Т. 5. - С. 118-121.

- Судинні рослини флори Чернівецької області, які підлягають охороні. Атлас-довідник / І.І. Чорней, В.В. Буджак, Б.К. Термена та ін. - Чернівці: Рута, 1999. - 140 с.
- Термена Б.К., Стефанік В.І., Серпокрилова Л.С. та ін. Конспект флори Північної Буковини (судинні рослини). - Чернівці, 1992. - 227 с.
- Тимченко І.А. Структура популяцій видів роду *Epipactis* Zinn (Orchidaceae) і тенденції її зміни під антропогенним впливом. // Укр. ботан. журн. - 1996. - Т. 53, вип. 6. - С. 690-695.
- Тимченко І.А. Созологічна характеристика видів триби *Neottieae* Lindl. (Orchidaceae Juss.) флори України та деякі шляхи оптимізації охорони. // Укр. ботан. журн. - 1999. - Т. 56, вип. 6. - С. 617-620.
- Червона книга України. Рослинний світ / Ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко. - К.: УЕ, 1996. - 608 с.
- Чопик В.І. Високогірна флора Українських Карпат. - К.: Наук. думка, 1976. - С. 11-12.
- Чорней І.І., Буджак В.В., Токарюк А.І., Никирса Т.Д. Рід *Epipactis* Zinn. (Orchidaceae) у флорі Буковини - хорологічна характеристика. // Наук. вісник Чернів. унів. (біологія). - 2001. - Вип. 126. - С. 180-192.
- Чорней І.І., Буджак В.В., Токарюк А.І., Никирса Т.Д. Рід *Orchis* L. (Orchidaceae Juss.) у флорі Буковини - хорологічна характеристика. // Наук. вісник Чернів. унів. (біологія). - 2002. - Вип. 145. - С. 229-238.
- Чорней І.І., Буджак В.В., Токарюк А.І., Никирса Т.Д. Рід *Cephalanthera* Rich. (Orchidaceae) у флорі Буковини - хорологічна характеристика. // Наукові основи збереження біотичної різноманітності. - Львів: Ліга-Прес, 2003а. - Т. 4. - С. 111-119.
- Чорней І.І., Буджак В.В., Токарюк А.І., Никирса Т.Д. Рід *Platanthera* Rich. (Orchidaceae) у флорі Буковини - хорологічна характеристика. // Наук. вісник Чернів. унів. (біологія). - 2003б. - Вип. 169. - С. 183-193.
- Чорней І.І., Волюца О.Д. Флористичні знахідки в Прут-Дністровському межиріччі // Наук. вісник Чернів. унів. (біологія). - 2007. - Вип. 343. - С. 283-288.
- Чорней І.І., Никирса Т.Д. Жировик Лезеля *Liparis loeselii* (L.) Rich. (Orchidaceae Juss.). // Зелена Буковина. - 2001. - Вип. 1-2. - С. 69-70.
- Чорней І.І., Токарюк А.І., Никирса Т.Д. Гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis* (L.) Rich. (Orchidaceae Juss.). // Зелена Буковина. - 2005. - Вип. 1-2. - С. 58-65.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р. Європейська широколистянолісова область. // Геоботанічне районування Української РСР. - К.: Наук. думка, 1977. - С. 17-18, 54-68.
- Herbich F. Flora der Bukowina. - Leipzig, 1859. - 460 s.
- Knapp J.-A. Die bishcer bekannten Pflanzen Galiciens und der Bucovina. - Wien, 1872. - 267 s.
- Mosyakin S., Fedoronchuk M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. - K., 1999. - 346 p.
- Tokaryuk A. State of coenopopulation *Gymnadenia densiflora* (Wahlenb.) A. Dietr. (Orchidaceae) in the Bukovinske Prykarpattya. // Proceedings of the III International Young Scientists conference "Biodiversity. Ecology. Adaptation. Evolution.", dedicated to 100 anniversary from birth of famous Ukrainian lichenologist Maria Makarevich (15-18 May 2007). - Odesa, 2007. - P. 296.
- Țopa E. Contribuțiuni la Flora Basarabiei de Nord. // Bull. Fac. de St. din Cern. 1934. - Vol. 7. - P. 321-328.
- Țopa E. Fragmente floristice din Bucovina și Basarabia de Nord (Cernăuți). // Bull. Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic de la Univ. din Cluj. 1936. Vol. 15, № 1-4. P. 209-218.
- Vlčko J., Dítě D., Kolník M. Vstavačovité Slovenska. Orchids of Slovakia. Zloven, 2003. S. 15-16, 36.

ІНВАЗІЙНІ ЧУЖИННІ ВИДИ ВИЩИХ РОСЛИН У РОСЛИННИХ УГРУПОВАННЯХ КАНІВСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА

О.С. Абдулоєва, В.Л. Шевчик, Н.І. Карпенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Канівський природний заповідник

Інвазійні чужинні організми є додатковими і далеко не останніми факторами втрат біорізноманіття у світі. Про необхідність і терміновість прийняття заходів з усунення загроз, прихованих у біологічних інвазіях, говориться в багатьох міжнародних конвенціях: стаття 8(h) Конвенції ООН про біорізноманіття (Ріо-де-Жанейро, 1992), стаття 11(2) і деякі рекомендації Бернської конвенції про збереження європейської дикої природи і природних місцезростань (1979), резолюції VII 14 і VIII 18 Конвенції про водно-болотні угіддя (Рамсар, 1971; Париж, 1982), деякі рекомендації в рамках конвенції про міжнародну торгівлю дикими видами флори і фауни, що знаходяться під загрозою зникнення (CITES).

В Україні зареєстровано 600–800 видів чужинних рослин, а це 14% від видової різноманітності рослинного світу України (Протопопова, 1991; Бурда, 1991), з них біля 50 видів є небезпечними інвазійними (Абдулоєва, та ін., 2008).

Міжнародним союзом з охорони природи (МСОП – IUCN) розроблені керівні принципи щодо біологічних інвазій, згідно з якими чужинні види рослин визнають особливо небезпечними інвазійними видами тоді, коли вони становлять високий ризик інвазії у природні та близькі до природних середовища існування і можуть

здійснювати негативний вплив на збереження біорізноманіття у даному регіоні, зокрема, змінювати його показники.

Результати досліджень у Німеччині (Kowarik, 2001) свідчать, що саме такі галузі, як охорона природи, лісове та водне господарство, менеджмент прибережних захисних смуг регулярно мають справу з проблемою біологічних інвазій, зокрема, дві третини проблем через них виникають саме у галузі охорони природи та збереження біорізноманіття (Schepker, Kowarik, 2001). В багатьох випадках відсутня інформація про точну еколого-фітоценологічну належність інвазійних видів.

В Україні багато природно-заповідних територій обмежені в інформації про проблему і, відповідно, не проводять жодних заходів щодо боротьби з інвазійними чужинними рослинами (далі – ІЧР). У багатьох місцях, де мають охороняти природне середовище і біорізноманіття, навпаки, дають можливість інвазійним рослинам розповсюджуватись або, за старими практиками, засаджують землі чужинними деревами, кущами і травами для штучного підвищення продуктивності, швидкості приросту лісів тощо.

Мета цієї роботи – встановити характер розповсюдження та поширення інвазійних рослин у рослинному